

רקיקה בעלינו
כהלכתו

פרק א' - המנהג לרקוק, טעמה, המעוררין על"ז, והאיסור למאס חבירו.

(א) בתפלת עלינו לשבת, יש מנהג קדום לירוק, אחרי שאומרים "שלא שם חלקינו כהם וגורלינו ככל המונם שהם משתחווים להבל ולריק ומתפללים אל אל לא יושיע", כדי לבזות את הטפשים שנוטים אחרי ההבל, כי כן הדרך לירוק על דבר מאוס¹.

¹ מנהג זה מובא בראשונה [עכ"פ למיטב ידיעתי] בט"ז ביר"ד סי' קע"ט סק"ה.

ואכן כן הדרך להראות על דבר שהוא בזוי, על ידי ריקה, כמאמ"כ שלהי פר' בהעלותך) ואביה ירק ירוק בפניה הלא תכלם וגו'. וכמו שרואים ריקה אצל יבמה, כמו שאיתא שם בחזקוני, עה"פ (פר' כי תצא) וירקה בפניו, 'כדי לבזותו', על אשר מאס בה לומר שאחר שאינך חפץ בי 'איני חוששת בך אלא כברוק הזה'.

ונראה בזה דבר פלא, ע"פ מה דאיתא שם בבעל הטורים, עה"פ וירקה בפניו, לפי שהרוק דומה לשכבת זרע, כלומר שאינו חפץ להקים זרע. ובהקדם מה דאיתא בקצות השלחן (להגרא"ח נאה) סי' כ"ד דמביא מהכל בו: וריק בגימטריה.. ואל לא בגימטריה.. ומאימת הצענזור חסר מה זה בגי', ופי' הקצות השלחן: ריק בגי' יש"ו אל אל לא בגי' מחמד. [ובארחות רבינו או"ח ח"ב סי"ד הביא דבר פלא: ושמעתי שהגויים ימ"ש הרגו את רבינו המרדכי ז"ל הי"ד בנירברג על שמצאו כתוב כן (שלהבל וריק גי' אותו איש) בסדורו בכ"י, (הסדור נמצא בבית העתיקות שם, וסיפר לי איש מהימן שבבחרותו ביקר שם וראה כתוב כן בסדורו) ע"כ]. נמצא דמכל עבו"ז שבעולם עיקר הכוונה באמירת תיבות אלו לשלול מאמונת הנוצרי שנתפשט ביותר בעולם, ויסוד אמונתם הוא שהמזמר ההוא נולד בלי אב, כי כביכול ברוך הוא הוא האב שהולידו, עפרא לפימם, וממילא הבן הנולד הוא אלוה, עפ"ל.

ולכך כשמזכירים את העבו"ז הזו מיד יורקים, שע"פ הבעל הטורים (בפר' יבמה) ענין היריקה הוא משום דדומה לשכבת זרע, ולכך יורקים להראות שהוא נולד כמו כולם משכבת זרע, ואין לו ולא להיות כלום.

בשוחחנ' פסע, עט. יריר על ענין הספרים שיצאים לאור על כל מקצת אור פי שער מעט יהיה כבר ספר ריקה בעליו, כהלכתו על ענין האנה שרוקקים בעליו לשבת (כשאומרים שלא שם חלקינו כהם וגורלינו ככל האונם שהם משתחווים להבל ולריק ומתפללים אל אל לא יושיע ויש הנוהגים לירוק לאות הסלידה והאיאוס בזה) - והגם שלא התכוון לזה ברצינות אבל שיחות חולין צריכין לאור, ובחושבי בזה אינה הלכות כבר אפשר להעמיס בזה, ראיון שאכן כאן בכל התורה ארוכה מארץ מדי, והרבה הלכות ונ"פ תורה בענין לברורי הקשורים באנה זה -

ואף שם הספר נשאל יותר כבידחה, אבל אקוה שיתאסר רק כאיתא בריחותא קודם הלימוד, אבל הלימוד נשתדל שיהיה בכבוד ראש לאסוקי שמעתא אליבא דהלכתא - עיקר כוונתי בחיבור זה אינו לברר דריקה בעליו, ומה גס שבעני' לא נהגין באנה זה גס אבותי ורבתי לא נהגין בזה, אבל הכוונה הוא לברר הסוגיות והדיונים שמתעוררים מזה והם נוגעים מאד, כאשר תתקוה עיניך, וכתובת הדברים לרבים בספר הוא דרכן גדול, להתעמק ולברר הדברים באופן שהכירור יהיה מוחלט ונכוח הדברים, עקר לאסוקי שמעתא -

בשונה מאשר ספרי, עיקר החידוש כתבנו לאמלא בקו"ל הספר, והעדרות לאטה להשלים הענין, אבל ככאן כר' להדגיש ההלכה הפסוקה כתבנו בענין תוכן ההלכה לאמלא, ועיקר החידושים וכירר הסוגיות נכתבו לאטה בהעדרות, ואה' אלא לא אכלא ברבר הלכה וישאחו כי חבירי. ויהא רעוה מן קדם ה' להעביר גזלות, מן הארץ, ויבנה בית המקדש באהרה בימינו ותן חלקינו בתורתך.

נ"ס הרביעי תשע"ה לפ"ק

נפתלי באמיר יוסף משה הלוי

הערות יתקבלו בברכה:

347-598-2698

naftulih@gmail.com

(ב) העושה כן מקיים מאמר הקרא (ריש פר' עקב) שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו כי חרם הוא.²

(ג) מנהג זה לא נתפשט ברוב תפוצות ישראל.³

(ד) השלח"ק⁴ קורא תגר על מנהג זה, וכתב לא לנהוג ככה.⁵

(ה) כתב הס"ז: שהגם דאיתמר בפרק חלק דהרוקק על המכה וקורא פסוק מן התורה, דאין לו חלק וכו', אבל בהא אין חשש "דהכל

² כן נראה ע"פ הגמ' מס' עבו"ז דף מז.

³ פוק חזי מאי עמא דבר.

⁴ ז"ל הג"ה בקיצור של"ה: וקצת מן ההמונים נוהגין להקיא רוק בעלינו, ואין יודעים למה הם מקיאים, ורבא דרבא בזמן הזה שאינם מבינים כלל לשון הקדש ומקיאין כשאומרים ואנחנו כורעים, וזה אסור גמור. וגם עלינו נתקן על ידי יהושע בן נון שהיו בימיו עובדי עובדות כוכבים ומזלות שאינו בזמננו, וגם הוא סכנה גדולה שמא יחשבו האומות שבזמננו שעליהם נאמר ככל המונם וכו' והלא יהושע תקנו כדלעיל, על כן מן הראוי שיש למחות בידיהם, אלא ילמדו שישתחוו כהלכתן.

ופליאה דעת ממני, מה בין עבו"ז זו לשאר עבו"ז, הרי הכרעת השו"ע בהל' עבו"ז דעבו"ז זו של הנוצרים [שאודותיו מדבר עליו ההג"ה בהשלח"ק, דזה היה שכיח ביניו] הוא עבו"ז גמורה.

⁵ גם החות יאיר בספרו על שו"ע, לא ניחא ליה במנהג זה, מפני סכנת האויבים.

ובספר הליכות ומנהגים בעניני שב"ק, סוף פ"ד מביא שהאדמו"ר הרשב"ב שניאורסאן זצ"ל היה נוהג לרקוק, ובחול היה ממחקו, אבל בשבת פוסע על"ז ג"פ. (ולקמן בעז"ה נאריך בההלכתא לשבתא בענין זה.)

וכן בהיום יום, מהאדמו"ר מליבאוויץ זצ"ל מביא מנהג זה, וכן כתבו תלמידיו שנהגו במנהג זה.

יודעין שהרקיקה היא לבזיון הגילולים של עובדי כוכבים והיא כבוד שמים שמזכיר אח"כ.⁶

⁶ ט"ז ביר"ד סי' קע"ט סק"ה, וקאי על דברי המחבר שם סיעף ח' וז"ל: הלוחש על המכה או על החולה ורוקק ואחר כך קורא פסוק מן התורה אין לו חלק לעוה"ב, ואם אינו רוקק איסורא מיהא איכא, ואם יש בו סכנת נפשות הכל מותר.

ושמעתתא זו בעי צילותא מאיזה איסור נגעי בה, ובעינן לברורי כדי להבינו על בוריי, וזה החלי:

בריש פרק חלק תנינן כל ישראל יש להם חלק בעוה"ב שנ' ועמך כולם צדיקים לעולם יירשו ארץ, נצר מטעי מעשה ידי להתפאר, ואלו שאין להם חלק לעולם הבא: והלוחש על המכה ואומר כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך, כי אני ה' רופאך... ע"כ

ובגמ' שם דף ק"א. והלוחש על המכה: אמר ר' יוחנן וברוקק בה, לפי שאין מזכירין שם שמים על הרקיקה. איתמר רב אמר אפילו נגע צרעת - ופי' שם רש"י דהיינו אפילו לוחש קרא דלית ביה שם שמים, על הרקיקה, שקורא נגע צרעת כי תהיה באדם והובא אל הכהן, לשם רפואה אין לו חלק לעולם הבא. - ר' חנינא אמר אפי' ויקרא אל משה. - ופי' רש"י: שאין בו לא חולי ולא נגע דאין ראוי ללחשו על המכה ואין מזכירו לשם רפואה אלא כסבור הוא להנצל בזכות דבי תורה שהוא הזכיר אסור ללוחשו.

ובעינן לברורי בזה כמה מילתא דתמיהה:

(1) וצ"ב ענין החומר שאומר שם שמים או לרב אפי' כל פסוק על רוק, ועל מה יצא הקצף, עד שאמרו עליו שאין לו חלק וכו'.

(2) גם צ"ב דמשמע דזה יותר חמור מאיסור עבו"ז, דהרי העובד עבו"ז לא נמנה במתני' בין אלו שאין להם חלק לעוה"ב ורק הרוקק על המכה ואומר הפסוק וכו' - ודבר זה אומר דרשינו.

(3) עוד צ"ב מה שמבואר בגמ' מס' שבועות, דף טו: דלרפא אסור אבל להגן מותר.

(4) עוד צ"ב מה שכתב שם רש"י ד"ה וברוקק, שכן דרך מלחשים לרקק קודם הלחש ואסור להזכיר פסוק על הלחישה. ויש לחשים שדרכן לרקק אחריהם... ואומר רבי דמותר דאין אסור אלא לוחש אחר הרקיקה דנראה שמזכיר השם

על הרקיקה..... - וצ"ב למה נחלק אם אומר הפסוק אחר שרוקק או לפני שרוקק.

והנה הט"ז לומד דשורש וטעם האיסור הוא משום שמבזה שם השם, וז"ל: הטעם דכיון דמזכיר שם שמים על הרקיקה הוי בזיון ח"ח ועל כן אין להקשות ממה שנוהגין ברקיקה קודם ונאנחנו כורעים דשם הכל יודעין שהרקיקה היא לבזיון הגילולים של עובדי כוכבים והיא כבוד שמים שמזכיר אח"כ.

ולפי דבריו לכאור' אין חילוק בין אם הוא רוקק קודם שאומר הפסוק, כמו ציורא דגמ' או שרוקק אחר שאומר הפסוק, דבשניהם יש הביזוי לשם הקדוש או לפסוקי התורה. [וכן קאמר בפירוש דהבזיון להגילולים הוא בזה שרוקק 'אחר' שמזכירים] - ובהכרח דרש"י שכן מחלק בין הרקיקה דקודם או לאחר כך סברא אחרת אית ליה בסיבת האיסור, וצ"ע מה.

[והנה הרמב"ם מוסיף בזה כמה מילים: הלוחש על המכה וקורא פסוק מן התורה... לא די שהן בכלל מנחשים וחוברים אלא שהן בכלל הכופרים בתורה שהן עושין דברי תורה רפואת גוף ואינן אלא רפואת נפשות שנ' ויהיו חיים לנפשך, אבל הבריא שקרא פסוקין ומזמור מתהילים כדי שתגן עליו זכות קריאתו וינצל מצרות ומנזקים הרי זה מותר. וגם זה צ"ב וכי בשביל שחושב שהתורה הוא גם רפואת הגוף, ולא רק רפואת הנפש, הוא כופר בתורה.]

והנראה בזה, דסיבת האיסור הוא משום דהדברים נוטים לעבד"ז ולכישוף, כמו דחזינן דהרמב"ם קאמר הלכה זו בהלכות עבד"ז בין ההלכות של כישוף, ולא בהלכות דעות. והטעם דאית בזה ענין עבד"ז הוא משום דבדעת הרוקק כשמזכיר שם השם על הרוק הוא כאילו להכניס אלקות בהרוק, וע"י כן הרוק יכול לרפאות, וזה ענינו להזכיר שם השם או פסוק מן התורה על הרוק, כדי לתת להרוק כח אלוקי לרפאות את החולי, וזה ביאור העבד"ז הזו.

[ובזה מבואר גם למה חמירא דא משאר עבד"ז, דהרי לא מנה המשנה העובדי עבד"ז בין אלו שאין להם חלק לעוה"ב, והיינו טעמא רק הרוקק ואומר שם השם, והיינו טעמא דמי שעושה פסל ומסכה מעץ ואבן או אפי' מזהב וכסף, הרי לקח דבר גשמי וחולין ועשה ממנו עבד"ז, וכמובן העבירה היא היותר חמור בתורה, אבל עדיין אינו כל כך חמור ממי שמנסה לקחת שם השם ית' או פסוקי התורה ומזה לעשות עבד"ז.]

וגם מי שמזכיר הפסוק שירפא, ואפי' בלי הרוק, איסורא מיהא איכא בזה שעושה ממנו כאילו דבר גשמי וישות נפרדת שיהיה יכול לרפא. - ויותר נראה שלרש"י

ו) אסור לירוק במקום שאנשים מצויים שם, כי ע"י זה הם נמאסים ועל"ז אמר הקרא (קהלת י"ב י"ד) כי את כל מעשה האלקים יבא במשפט על כל נעלם, אם טוב ואם רע.⁷

אינו אסור אלא משום גזירה שמא יגיד הקרא על הרוק [ויעשנה לישות נפרדת כנ"ל]. [ורק להרמב"ם איכא עוד איסורא, לחשוב שהתורה הוא רפואת הגוף, וזה איסור שקשור להלכות דעות, וקאמרו בהל' עבד"ז אגב הרישא של ההלכה של הרוקק על המכה, דבזה איסורו משום עבד"ז כנ"ל.]

ובזה מובן למה להגן מותר, דלהגן לא שייך לומר שעושה ישות נפרדת חלילה דהרי אין כאן הצרה או המחלה, שיהא שייך לומר דרוצה שהפסוק או הרקיקה יפעול ענין חומרי, וממילא אין כאן כוונה אלא שבזכות קריאת הפסוקים יהיה לו הגנה, ורק בחולי שהחולי כבר שם, שייך לומר שרוצה שהפסוק יעשה פעולה ובזה נכנס להאיסור של עשיית פסל כמו שנתבאר לעיל. והדברים מבוררים יותר אם נגיד בדעת רש"י שאין איסור באמירת הפסוק להגן, אלא גזירה אטו שיגיד הפסוק על הרוק, אבל אמירת הפסוק לעצמו בלי שירצה לתת כוחות להרוק וכו' אין בזה איסור מצד עצמו, [אלא גזירה אטו יגידו על הרוק] ובזה יובן יותר למה דוקא לרפא אסור, אבל להגן שרי, כי הענין לעשות שלהרוק יהיה לו כוחות הענין הזה שייך רק לרפאות ולהשימו על המכה, אבל לא האמינו בו לעשותו כקמיע לשמירה שלא ינזק, וממילא אין ענין לעשות גזירה אטו זה.

ובזה מתורץ שפיר מה שכתב רש"י בשם רבותיו, דדוקא הרוקק 'לפני' שאומר הפסוק אסור, דאז הרי הוא רוצה להכניס חיות אלקות בתוך הרוק שיהיה לו כוחות, אבל אם אומר הפסוק לפני שרוקק ואין שם הרוק כשמזכיר שם השם, או אומר הפסוק, פשוט שאין מקום לחשש זה. - ואולי הדברים נכונים.

⁷ בגמ' חגיגה ה. ר' יוחנן כי מטי להאי קרא בכי "כי את כל מעשה האלהים יביא במשפט על כל נעלם", עבד שרבו שוקל לו שגגות כזדונות תקנה יש לו, מאי על כל נעלם? [וברש"י על כל - אפי' דבר מועט במשמע]. [אמר רב זה ההורג כינה בפני חברו ונמאס בה] ושמאל אמר זה הרק בפני חברו ונמאס בה. מאי ואם טוב עד רעה [סיפיה דההוא קרא - דמשמע דאף על הטובה מביאו במשפט] [ומתרג' אמרי דבי רבי ינאי זה הנותן צדקה לעני בפרהסיא כי הא דרבי ינאי חזייה לההוא גברא דקא יהיב זוזא לעני בפרהסיא [באופן שלא ידוע שמבקש צדקה] אמר ליה מוטב

ז) וכשאנשים מצויים, [כבדרך הכלל מדובר כשמתפלל עם הציבור, לא הותר אלא כעין ריקקה, ובלי רוק.⁸

ח) אם רק במקום שאנשים מצויים ללכת שם, חייב לכסות הרוק או לשפשפו במקומו שלא ימאס בהם רבים. עבר ולא שפשפו וחבירו נמאס בו, גם עליו נאמר הקרא, כי את כל מעשה האלקים יביא במשפט על כל נעלם.⁹

דלא יהבת ליה מהשתא דיהבת ליה וכספתיה.. [והיינו הגם שעושה מצוה אבל עושהו באופן שירע לחבירו]

והנה לאחר שיש מנהג זה לירוק לבזות האלילים, נמצא גם בציורא דשמואל גופא, דהרק בפני חבירו, שיבאהו במשפט גם על הטוב שהתכוון לבזות האלילים אבל בעצם זה עד רעה כיון שחבירו נמאס בו.

⁸ פשוט לפי הגמ' הנ"ל בחגיגה ה.

⁹ והנה מלשון הגמ' משמע דדוקא אם רק 'בפני' חבירו, דהרי שמואל קאמר זה הרק 'בפני' חבירו ונמאס בו, ומשמע אבל אם רק 'שלא בפניו' לא ימאס חבירו מזה, אף אם לא ישפשפו, וחבירו יראנו על הקרקע.

וכן משמע במסכת דרך ארץ רבה פ"י "ו.לא ירוק אדם בבית המרחץ מפני הסכנה ובכל מקום לא ירוק בפני חבירו". וביאור הנחל"י שם שהכוונה בזה דמרחצאות שלהם היו מרוצף באבני שיש ואם ירוק עליו נוח לאדם לחלוק וליפול על האבנים והיינו הסכנה, ובפני חבירו אסור בכל מקום. - והיינו שבמרחץ אסור אפי' שלא בפני חבירו כדי שלא יחלוק ובכל מקום אסור דוקא בפניו שלא יהא נמאס, והיינו כהנ"ל.

אבל בגמ' בשבת דף קכא: משמע דגם רוק על הארץ נמאסין ממנו ובעי לסלקו או לכסותו. דאמר רב יהודה רוק דורסו לפי תומו - והיינו באם יש רוק מונח על קרקע מותר לדורס אותו בשבת בלי מיכוין וכפרש"י - רוק דורסו לפי תומו - שאין מתכוין למרח ולאשווי גומות דאף על גב דממילא ממרח הוא כי לא מיכוין שרי משום מאיסותא. חזינן דגם באופן דהרוק מונח על הארץ ג"כ הוא מאיס וחייב לסלקו ואפי' בשבת דהיה מקום לחשוש למירוח גומות עם כל זה בעי לכסותו.

ומה שהגמ' בחגיגה קאמר דוקא הרק 'בפני חבירו' הא גם שלא בפניו אסור דהרואה אותו ימאס בו, "ל דשלא בפני חבירו הרי אפשר לכסותו וממילא לא

פרק ב' בעלינו באמצע שמו"ע, בבית הכנסת ובית מדרש, ובמקום המקדש וליד הכותל המערבי.

א) אסור לירוק באמצע שמונה עשרה, והרק בתפלתו כאילו רק בפני המלך.¹⁰

על כן בתפלת שמו"ע של מוסף בראש השנה דאומרים עלינו לפני הפסוקי מלכיות¹¹, אסור לרקוק בו כשאומר שהם משתחווים להבל ולריק.¹²

ימאס בו, ועל כן דוקא במרחץ קאמר במס' דרך ארץ ההלכה שאסור אפילו שלא בפני חבירו דבמרחץ אי אפשר לשפשפו בעפר לכסותו דהרי הוא מרוצף באבן וממילא אסור לרוק אפי' שלא בפני חבירו, משא"כ בכל מקום שאפשר לכסותו מותר לרוק שלא בפני אנשים ובלבד שיכסנו.

[ומה שקאמר הטעם שלא לירוק במרחץ מפני הסכנה, הגם שאסור אפי' לולי טעם זה מפני שלא יכול לכסותו, "ל דנקט הטעם היותר חמור דהוא מפני הסכנה.

¹⁰ לשון הגמ' במס' ברכות כד: הרק בתפלתו כאילו רק בפני המלך.

¹¹ ב"י סי' תקצ"א וז"ל: מפני שאנו צריכין לומר פסוקי מלכיות אנו משבחים קודם להש"ת שהבדילנו מן הטועים.

¹² [שמעתי בשם הגר"ז מבריסק זצ"ל שבשמו"ע של ראש השנה, אם לא אומרים שהם משתחווים להבל וכו' שנשמט מהרבה סידורים מאימת הצענזאר, יתכן שזה בכלל משנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות.

אבל עי' במשנ"ב סי' קל"ב סק"ז וז"ל: ויש כמה נוסחאות בעלינו והובא בא"ר, ואין לשנות שום נוסחא כי כל נוסחא יש לה יסוד.]

(ב) אבל מותר באמצע התפלה, להבליע רוק שהצטבר בתוך פיו, בתוך כסותו ויתכן שגם בכהאי גווי [לירוק לבזות העובדי עבו"ז] מותרת להבליע רוקו בתוך כסותו.¹³

(ג) מדינא דגמרא¹⁴: בבית המדרש אינו מותר לירוק, אלא כיון דגם בביתו היה רוקק, על כן כהיום שאנשים מקפידים לא לרוקק על רצפת סלון ביתם, גם בבית המדרש אסור.

¹³ בגמ' ברכות כ"ד: ..דאמר רב יהודה היה עומד בתפלה ונזדמן לו רוק מבליעו בטליתו, ואם טלית נאה הוא, מבליעו באפרקסותו, רבינא הוה קאי אחוריה דרב אשי, נזדמן לו רוק, פתקיה לאחוריה, א"ל [רב אשי לרבינא]: לא סבר לה מר דהא דרב יהודה, מבליעו באפרקסותו, א"ל: אנא אנינא דעתאי.

וככה איפסק בשו"ע סי' צ"ז דאם הזדמן לו רוק מבליע בכסותו, באופן שלא יהא נראה, ואם הוא איסטניס ואינו יכול להבליעו בכסותו מותר לירוק לאחוריו. [ועי"ש ברמ"א שמותר בשעת הדחק גם לירוק לצד שמאל שלו, ואם גם זה לא יכול מותר גם לפניו]

ויש שרצו לטעון דגם המנהג הזה עושה שיהיה לצורך ומותר לירוק לאחוריו גם באמצע שמו"ע. ולענ"ד לא נראה ככה, דהרי איתא שם בשו"ע הרב, בטעם ההיתר לירוק באמצע שמו"ע [הוא דוקא משום דגורם לו שאינו יכול לכיון, [וכלשונו: כדי שלא יצטער ונמצא טרוד] ועל כן מותר גם לרוקק לאחוריו, אבל בציור זה דמשום המנהג לבזות העכו"ם מאן יימר דמשום זה מותר לעשות ככה באמצע תפילתו. [והרי הביא המג"א מהד"מ שם סק"ו דכשרוקק לא רצה להורות שהשכינה נגדו, אדרבה ברקיקתו מסתלקת השכינה ממנו עכ"ל] אבל להבליע בתוך בגדיו, י"ל דמותר דאינו בזיון בכלל, ודוקא בזה [להבליע בכסותו] נראה דמותר גם בציור שלנו בעלינו.

אבל לגבי המנהג לבזות העבו"ז ברקיקה, י"ל דמאותו טעם שבאמצע תפילתו מותר לירוק לתוך כסותו, דאינו כל כך בזיון, מאותו טעם לא יועיל לבזות העבו"ז, דהוצאת רוקו לתוך כסותו, לא נראה כבזיון.

¹⁴ בגמ' ברכות ס"ג. אלא אמר רבא: כי ביתו, מה ביתו אקנפדריא קפיד אינש, ארקיקה ומנעל לא קפיד אינש, אף בית המדרש, קנפדריא הוא דאסור, רקיקה ומנעל שרי.

מעט מן המעט שגם בביתו אינו מקפיד, מותר גם בבית המדרש.
(ד) המתפלל בהר הבית¹⁵, אסור לירוק, ובגמ'¹⁶ אמרו: אמר רב ביבי אמר ר' יהושע בן לוי: כל הרוקק בהר הבית בזמן הזה¹⁷ כאילו רוקק בבית עינו שנאמר: והיה עיני ולבי שם כל הימים.

והגם דנפסק בשו"ע או"ח סי' קנ"א ס"ז וז"ל: יכול לירוק בו [בבית המדרש] ובלבד שישפשפנו ברגליו... ע"כ. אבל כבר מבואר בגמ' טעמא דמילתא, כיון דאינו מקפיד בביתו, וכהיום שרוב הצבור מקפיד, לכא' יהיה אסור.

ויש לחקור בזה, האם בתר ידיה אזלינן או בתר עלמא, דהיינו אם בדרך כלל מקפידין אינשי, לא לירוק בביתם, אבל האיש הזה אינו מקפיד לירוק בביתו, האם מותר לו לירוק בביה"מ, וכן להיפך אם הוא גברי דקפדי הוא, אבל דרך בג"א במקומו ושעתו הוא שאינם מקפידים, האם הוא מותר לירוק, דהרי במקום הזה אין זה בזיון, או כיון דהוא לא היה עושה ככה בביתו, הרי זה בגדר בזיון.

וכבר קדמוני השעה צ"ב סי' קנ"א ס"ק טו וז"ל: ויש לעיין לאותם האנשים העשירים דמקפידים בביתם על הרקיקה, א"כ גם בביה"מ יהיה אסור להם לרוק. [היינו שמסתפק בציור שלנו, ודעתנו נוטה להחמיר כמו שמשמע מסוף דבריו].

¹⁵ הגם שכהיום כולנו בחזקת טמאי מתים, אבל טמא מת מותר ליכנס למחנה לוי, שהוא כמו הר הבית עד מקום עזרת ישראל.

¹⁶ ברכות ס"ב:

¹⁷ [מדנקט 'בזמן הזה' והביא קרא על"ז דעיני ולבי שם 'כל הימים', נראה דמכאן הראיה והמקור להרמב"ם דפסקינן לגבי הר הבית והמקדש, כמד"א קדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבוא. [דהיינו דמקום המקדש והר הבית נשאר בקדושתם].

דהרמב"ם בפרק ו' מהל' בית הבחירה הלט"ו פסק דקדושה ראשונה, של מקום המקדש, קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבוא, ומקריבין שם אע"פ שאין בית וכו' ובהל' ט"ז קאמר לגבי שאר ערי הארץ דלא נתקדשה לעתיד לבוא. והראב"ד מקשה עליו מהיכי תיתי לפסוק לגבי המקדש דקדשה גם לעתיד לבוא.

ה) י"א כי ליד הכותל המערבי דינו כהר הבית, כיון שהכותל מתרחב בתחתיתו, ועל כן הוה כעומד למעלה מהכותל. על כן אין לירוק ליד הכותל אלא במרחק.¹⁸

גם במרחק מהכותל צריך ליזהר במה דבעי להזהורי בביהמ"ד, (לעיל ס"ג) דבנוסף על קדושת הכותל, מכלל קדושת בית המדרש לא נפיק [דהרי מיוחד הוא לתורה ותפלה]

פרק ג' הרקיקה ושפשופו בשבת

א) המתפלל בגינה או בשאר מקום שגודלים שם צמחים, הגם שאסור מה"ת להשקות הזרעים והצמחים, והוא א' מל"ט אבות מלאכות,¹⁹ אבל לירוק עליהם, כיון שאינו אלא מעט, י"א שמותר.²⁰

אבל אחר מימרא דרב ביבי בשם רבי יהושע בן לוי, דנקט כדעת האומרים דקדשה לעתיד לבוא, מדקאמר דהרוקק שם בזמן הזה כרוקק בבת עינו, חזינן דפסקו האמוראים וסתמא דגמ' דבמקדש קדשה לעתיד לבוא.

דהגם דאיתא ביבמות ו': ..ואין לי אלא בזמן שבית המקדש קיים בזמן שאין בהמ"ק קיים מנין ת"ל את שבתותי תשמרו ומקדשי תיראו, מה שמירה האמורה בשבת לעולם אף מורא האמורה במקדש לעולם. מזה לא מצי לילף, דהרי זה דעת התנא, דסבירא ליה קדשה לעת"ל, אבל מגמ' דידן חזינן דככה איפסיקי האמוראים לדינא.

¹⁸ ע"פ מתני' פסחים פ"ה: החלונות ועובי החומה כלפנים. וכיון דהכותל הוא חומת הר הבית, יש מקום לדון שהרוחב של הכותל עד למעלה נתקדש, ועל כן כיון דלמטה מרחבת הכותל, הכותל מתרחב מעט, על כן על אותו מעט יש לחשוש שקדוש בקדושת הר הבית. ולכן הרקיקה שם הוא חמור מאוד, כרוקק בבת עינו.

אבל כמובן עיקר השאלה נוגע לכל הטמאים, בטומאה היוצא מהגוף, ונדודות ובע"ק יאסרו מלעמוד שם, ומדשתקו רבנן בזה, כנראה דאולי לא חששו לזה.

ב) גם במקום שאין גדלים צמחים אסור להשקות,²¹ אבל במעט רוק כל"ש דיש להקל.

¹⁹ בגמ' מו"ק ב': אתמר המנכש [תולש עשבים רעים] והמשקה מים בזרעים [שזורק מים בעיקרי העשבים] משום מאי מתדינן ביה, רבה אמר משום חורש, רב יוסף אמר משום זורע, אמר רבה כוותיה דידי מסתברא: מה דרכו של חורש לרפויי ארעא, האי נמי מרפויי ארעא, אמר רב יוסף כוותיה דידי מסתברא: מה דרכו של זורע לצמוחי פירא הכא נמי מצמח פירא.

ולהלכה פוסק הרמב"ם פ"ח הל' ב' דחייב משום זורע. אבל במשנ"ב בס"י של"ו ס"ק כ"ו פסק כתרווייהו, והיינו כאביי שם בגמ' דסבירא ליה דתרווייהו איתניהו ביה. וכתב השער הציון שם סק"ח דהנפק"מ הוא [חוץ ממה שנוגע לגבי דיני התראה] אי מחייב על קרקע שעומדת לזריעה, אבל אין בו עדיין זרעים, דמטעם זורע ליכא אבל משום רפויי ארעא וחורש איכא.

²⁰ כן כתב בספר חוט שני להג"ר ניסים קרליץ שליט"א סוף פרק י', ומתיר מטעם דהוא ב"ק מעט וזה לא עוזר להצמיח כלום. - וצ"ב דלכא"ו כשנותן הרבה מים ג"כ כל טיפה עוזר רק חלק קטן אבל ביחד הוה זריעה, נמצא דכל מעט עושה חלק, וא"כ הכי נמי הוה ליה ליחייב בגלל זה. [דהרי גם כשמשקה עם הרבה מים מחייב אע"פ שבהשקאה זו לבד לא יצמח כלום, ורק בצירוף כל המים שהוא מקבל הוא מצמיח, ואם כל זה מחייב, וא"כ ה"נ הו"ל להיות חייב בכל משהו לבד].

ואולי י"ל דכוונתו הוא: דלא יכנס המשהו הזה לתוך הקרקע, דישאר על הגידולים או על פני הקרקע, דהרי בעינן הרבה מים רק כדי שירפה הקרקע כדי שיכנס בעומק.

ואם צודקים אנחנו בהנ"ל אולי יהיה אסור לשפשף הרוק ברגליו [כדי שיבלע בקרקע שלא יראו אותו] דאז זה כן נכנס לתוך עומק הקרקע, ומועיל קצת להזריע, ויהיה אסור גם משום זורע, [ולא רק משום גזירה דאשוויה גומות] אבל לדינא לא נראה להחמיר בזה.

²¹ הבאנו לעיל דברי השער הציון, דאיכא נפקא מינה אי משום חורש אי משום זורע קאי עלה, והנפק"מ יהיה בשדה שעומדת לזריעה אבל עדיין אין בו צמחים דמשום זורע ליכא ומשום חורש איכא. ומדייק בזה הארחות שבת, (פרק י"ח סק"ח) דמשמע דאם אינו עומד לזריעה, גם משום חורש ליכא.

אבל במקום שאינו עומד לזריעה כלל, לית ביה בית מיחש.

ג) אסור לירוק בזמן שיש רוח שיפזר הרוק, ואיסורו משום שדומה לזורה והרוח מסייע.²²

והקשה על"ז בארחות שבת מהא דמוכח האגלי טל שיש איסור חורש בקרקע הראוי לזריעה גם אם אינה 'עומד' לזריעה.

וכתב דשמא יש לחלק בין חרישה ממש, דאז שייך גם בקרקע שאינה עומד לזריעה, אבל ליחייב משום חורש בהשקאת מים, זה רק בקרקע העומד לחרישה, ומביא דגם הגר"נ קרליץ שליט"א כתב חילוק זה בספרו חוט שני.

אבל לכאו' עדיין צריך הסבר לחלק.

ונראה בזה ככה, דגם בחרישה גמורה צריך ביאור למה יתחייב משום חורש אם עינו עומד לזריעה, הרי מלאכת חורש הוא הכשרת קרקע ורפייתה להכשירה לזריעה, ואם אינו עומד לזריעה הרי לא תיקן בו כלום. [ואולי היה צריך להיות כמלאכה שא"צ לגופה] אבל סיבת התחייבו, דהגם אם אינו עומד עכשיו, הרי יש לומר דכל קרקע שראוי לזריעה הרי הוא עומד לזריעה לאחר זמן, ואם כן נקרא שתיקנו הואיל אלאחר זמן כשיהיה עומד לזריעה, זה יהיה מתוקן, נמצא דהקרקע עכשיו נעשה בו מתיקני חרישה. אבל בציר שרק השקה אותו עם מים, הרי לגבי חרישה הרי זה רק חרישה זמני, דהרי הגם כששפך המים נתרכך הקרקע, אבל כשתייבש המים הרי הוא שוב כקדמותו נמצא דלא פעל כלום בתוך הקרקע לאורך ימים דיהא נקרא שעשה בו חרישה והבן.

²² הזורה תבן לרוח והרוח מפזר את הפסולת והתבן נשאר זהו א' מל"ט מלאכות כמו שנמנה במתני' שבת ע"ג. - ובשו"ע סי' ש"ט ס"ז מביא הרמ"א וז"ל: הג"ה "הרוק ברוח והרוח מפזר הרוק חייב משום זורה (מהר"ל בשם אר"ז וירושלמי פרק כלל גדול)". ולפי"ז כשרוקק בשבת בנוסף על שאר החששות עליו גם לדאוג שלא ינשב הרוח ויפזרו.

ודבר זה הוא פלא גדול וכמו שהקשו המפרשים (עי' בה"ל) דהרי מלאכת זורה עיקרו כמלאכת בורר כמו שקאמר הגמ' (שבת עג:): "היינו זורה היינו בורר היינו מרקד", דהוא להפריד פסולת מאוכל וא"כ צ"ע הרי הכא לא נפרד שום פסולת מחבירו דיהא שייך ענין בורר או זורה.

ד) רקק על גבי קרקע, במקום שמצויים בהו אנשים, חייב לשפשף הרוק כדי שלא ימאסו בנ"א. אבל בשבת אסור לשפשף ברגלו כי בזה משה גומות²³

והאגלי טל מחדש שהירושלמי חולק עם הבבלי בזה וסובר ביאור אחר במלאכת זורה, והירושלמי סובר דבעצם פירוד (של תערובת כמו במוץ ותבן או של גוש אחד כמו כאן) הוה זורה.

ולענ"ד זה תמי', דהרי מותר להפריד חתיכות א' מהשני [ורק דק דק אסור משום טוחן, או קורע בדברים שזה שייך] ואף אם נגיד שדוקא אם הרוח עוזר זה יהיה ציור של המלאכה. גם זה קשה לומר שיהיה יותר חמור אם הרוח עוזרו ממתי שאם הוא עושה את זה לבד.

ובספר חמדת ישראל הובא דבריו בשו"ת מנחת יצחק ח"ו סי' כ"ו ר"ל דהרוק נעשה מהרבה מיני כימיים וע"י הפיזור מתפרדים והו"ל כבורר דבר מחבירו ודמיא לבורר, ואליבא דר"י דמחייב על מלשאצל"ג גם יתחייב על"ז, - וזה פלא עצום, דהרי לא מתפרדים מין א' מחבירו אלא בכל טיפה מתפרד ויש בו מכל מין, ולא מתפרד מין א' מחבירו, וע"כ לא שייך לומר דיהא בו ענין בורר [שענינו או לבורר ולנקות מפסולת או מיון בין שני מיני דברים, אבל כל שאינו מחלק ומפריד בין שני מינים או מפסולת אין שם ברירה, אפי' אית ביה שני מינים], עי"ש ומשמע שג"כ מתקשה בזה.

אבל בספר חיי אדם מלאכת שבת כלל ט"ו, קאמר דלא ירוק בשבת אם יש רוח דדומה לזורה, והיינו שאסור רק מדרבנן מטעם דדומה לזורה ורוח מסייעתו.

²³ שו"ע סי' שט"ז סיעוף י"א : וז"ל המחבר: לא ישפשף ברגליו רוק ע"ג קרקע משום משה גומות.

ולכאו' וודאי דמדובר בפסיק רישיה, דע"ז וודאי יישוה פני הקרקע. דאם אינו פסיק רישיה הרי הוא מותר משום דבר שאינו מתכוין, [וכן משמע דעת הט"ז דקאמר בדין השני של השו"ע דמותר לדרוס, וקאמר 'אבל בשפשוף הו"ל פסיק רישיה'] וצ"ע דהרי דין זה נאמר בכל קרקע, וכי בכל מקום יש גומא, והיה צריך המחבר לומר דבמקום שיש גומא אסור לשפשף דשם איכא אשווי פני הקרקע, אבל כשאין שם גומא מותרת. ונראה דהביאור הוא דכיון דמשפשף להבליע הרוק, ממילא נעשה אז

ה) מותר לדרוס על הרוק, כדי שיובלע בקרקע, ואף אם ביחד עם הדריסה מצוי שמשפסף הקרקע ויכול לגרום לאשוויי גומות בכל

מיד גומא בזה, ובשפסף הבא מיד משוה זה ועל כן הוא אסור וחייב דהרי השוה הקרקע שיש בו כעין חור שנעשה מלפני רגע.

ואם כנים אנחנו בזה, יוקשה למה דאיתא בחז"א אר"ח סי' נ"ג לגבי מסננת מלא עפר, ואם שופך לתוכו מים נקיים כשמגיע לתוך המסננת הרי נעשה מים עכורים ומלוכלכים, ואח"כ הוא מסתנן ויוצא, וקאמר החז"א דמותר, [ואין בו משום בורר] דנקיים נכנסו ונקיים יצאו, והגם שבתוכו נתלכלך, הרי פעולתו בשלימותו לא תיקן כלום, אלא קלקל ותיקן הקלקול לעשותו לכמות שהיה. ואם כן לכא' הכי נמי הרי הגם שמתקן מה שקלקל בשפשוף, אבל הרי לפני שפשוף לא היה גומא וגם אחרי שפשוף אין גומא, נמצא שלא קלקל ולא תיקן בזה שום דבר, ולא היה צריך ליאסר משום זה.

אבל י"ל דאינו דומה להציור של החז"א דשם הרי בפעולה אחת נעשה הקלקול והתיקון, וממילא לא שייך לומר שתיקן במה ששפך לתוכו מים דהרי המים הוא מתוקן לפני ששפך ואין כאן מעשה תיקון. אבל בציור דידן הרי כל שפשוף הוא פעולה אחרת, והרי שייך לומר שבשפשוף ראשון הוא עשה גומא, ובשפשוף השניה הוא תיקן הגומא והשווה אותו, וא"כ שפיר שייך לאסרו משום מתקן הגומא, דאין הקלקול והתיקון בפעולה אחת, כמו שהוא במסננת פעולת שפיכה אחת.

אבל בכל זאת נראה דהמג"א וודאי דסבירא ליה דאינו פסיק רישיה, דאיתא במג"א בסי' ש"ב סק"י דקאמר שם המחבר טיט שעל רגלו מקנחו בכותל, אבל לא בקרקע דלמא אתי לאשוויי גומות – ופי' שם המג"א, פי' שישכח ויכוין לאשוויי גומות, דאל"כ הוי דבר שאין מתכוין ושרי דלאו פסיק רישיה הוא. נמצא דקאמר דאף שמשפסף רגלו ומנעלו הנה והנה בכל זאת אינו פסיק רישיה שישווה גומות, אלא חוששין שיכוין להשוות גומות, וא"כ גם בנידן דידן אפ"ל דזהו האיסור ברוק דשמא ישכח ויכוון להשוות גומות, ועל כן אסרו עליו.

ועי' להלן בדברינו.

זאת מותר, - ובלבד שיעשנה לפי תומו, דהיינו שלא ילך למקום הרוק במיוחד, ולא יכוון לשפשוף²⁴.

²⁴ מהא דשר"ע שם (סי' שט"ז) בהמשך סי' א אבל מותר לדרסו לפי תומו שאינו מתכוין למרח ולהשוות גומות, ואע"ג דממילא ממרח הוא כי לא מיכוין שרי משום מאיסותא.

ובזה איכא מחלוקת ט"ז ומשנ"ב בשם כמה אחרונים, התוספות שבת העולת שבת ועוד, ה"ז סבירא ליה דכשמשפסף הוי פס"ר שישווה גומות, ובכל זאת מותר לדרוס אף שממילא ממרח ומשוה גומות, דמשום מיאוסותא מותר אפי' פס"ר, [אף שבדברי ה"ז יש לבעל דין לחלוק ולומר, שכוונתו דאם משפסף אז הוי פס"ר, אבל אינו פס"ר שישפסף, אבל משמע מלשונו דבכל דריסה איכא פס"ר שישפשנה וימרחנה ויהיה השוואת גומות ובכל זאת שרי]

ודעת המשנ"ב בשם האחרונים, דהכוונה דמותר לדרוס על הרוק, אף 'שבדרך כלל' הסדר הוא שיעשה גם שפשוף, ועל כן איכא מקום לגזור על הדריסה בכלל, דהרי אם ישפשנה יש מקום לומר שיתכוון לאשוויי גומות, בכל זאת הרי הוא מותר, דלא גזרינן אטו יעשה שפשוף שישווה הגומות.

ומשמע דהמשנ"ב למד דאם משפסף הנה והנה, הוי פס"ר, דהיינו בהציור הראשון דהשר"ע, דלא כהמג"א דהבאנו לעיל בסי' ש"ב דקאמר דאינו אלא חשש שמא יכוין וישווה הגומות, ולשיטתו הוא מובן דהרי קאמר גם על הדריסה דהסיבה לאסור זה הוא משום שמא ימרח הנה והנה, ואם גם במירוח גמור אינו אלא חשש לשמא יכוין וישווה גומות, א"כ וודאי שאין מקום לגזירה לגזירה דא, ואף בלא מיאוס הרי הוא מותר. והמג"א ילמד דהוא פס"ר שימרח וישפסף, אבל בשפשוף גמור עדיין אינו פס"ר שישווה גומות, כמו שהבאנו שיטתו לעיל, ולכן מותר באופן שעושהו לפי תומו, ואינו עושה השפשוף להדיא ולכן שרי.

היוצא לנו מכל הנ"ל דג' שיטות יש בסוגיין: להסביר הני ב' דרגות בשו"ע דשפשוף גמור הנה והנה אסור אפי' ברוק, ולדרוס על הרוק מותר דוקא משום שמאוס, ולולי שהיה מאוס לא היינו מתירים.

א' לפי ה"ז כל שפשוף הוי פס"ר שישווה גומות, וגם כשדורס דרך לשפסף ועל כן גם זה הוה לאסור דהא פס"ר הוא, [או עכ"פ חשש שיפשוף, ויאסר משום פס"ר] אבל לא אסרו משום מיאוסא.

ב' לפי המג"א שכתב לעיל סי' ש"ב שבשפשוף אינו פס"ר אבל אסור משום חשש שיכוין, והכא לולי הדין של מיאוס, גם כשדורס איכא מקום לחשוש שיבוא לשפשוף ואז אסור משום שמא יכוין, או שסבירא ליה דבכל דריסה יש שפשוף, ולכך אסור שמא יכוין, ובציור דידן מותר משום מיאוס.

ג' שי' המשנ"ב דמשמע לכאורה דסבירא ליה דבציור ראשון כהט"ז דהיינו ששפשוף הוא פס"ר להשוואת גומות, אבל כשדורס אין אלא חשש שמא ימרח וישפשוף ואז פס"ר שישוה הגומות.

אבל סוגיית הגמ' משמע כמו הט"ז, דהרי הכי איתא שם בגמ' שבת דף קכא: אבא בר מרתא דהוא אבא בר מנימי הוה מסקי ביה דבי ריש גלותא זוזי אייתיהו קא מצערא ליה הוה שדי רוקא אמר להו ריש גלותא אייתו מאנא סחיפו עלויה אמר להו לא צריכתו הכי א"ר יהודה רוק דורסו לפי תומו. [והטעם שמותר הוא משום מיאוס]. אמר להו [הריש גלותא לעבדיו] צורבא מרבנן הוא שבקוהו.

והיינו שהם סברו שאסור לדורס על הרוק, והוא ענה להם שמותר לפי תומו. ובשלמא לפי הט"ז דאיכא בדריסת הרוק פס"ר לאשוויי גומות, הרי מובן למה חשבו שאסור דהרי אביי ורבא דמודי תרווייהו בפס"ר שאסור, אבל בכאן שרי משום מיאוס, ולכך הוה חידוש ואמר לעבדיו שישבקוהו.

אבל לפי המשנ"ב שסובר דלולי הטעם דמיאוס, כל הסיבה שהיינו אוסרים הוא משום חשש שיבוא למרח ולשפשוף, הרי מי הגיד כזה גזירה, שצריך להשמיענו דהכי לא גזרינן, ומשמע דהיה ברור שהיה צריך להיות אסור, ורק הצורבא מרבנן ידע שברוק לפי תומו, משום מיאוס מותר דבר שבדר"כ אסור, ולפי המשנ"ב שכל האיסור משום איזה גזירה שלא מצינו במקום אחר שגזרינן על"ז.

ולפי המג"א דאפ"ל דברור שישפשוף, רק השפשוף עצמו אינו פס"ר, ג"כ מובן למה היה להם כדבר ברור לאיסור, והוא משום דבר אסור חז"ל לשפשוף רגלו בקרקע כמה דאמרו ונפסק בסי' ש"ב סי"ב, מי שנתלכלך רגליו בטיט לא ישפשופנו בקרקע משום חשש דאשוויי גומות, נמצא דאיכא כבר גזירה זו, ועל כן סברו דגם על דריסת ברוק ברור שישפשוף ועל כן הוא בכלל גזירה זו. ורק להמשנ"ב קצת דחוק סוגיית הגמ'.

[כבר הסברנו איך יכול להיות שתמיד יש פס"ר שישוה הגומות, הרי לא בכל מקום איכא גומא והסברנו זה לעיל].

(ו) אם רוצה לילך למקום הרוק ולדורסו, צריך ליזהר רק להעמיד רגליו עליו, בלי שום תנועת שפשוף.²⁵

(ז) בזמן ובמקום שאנשים לא ממאסים מרוק, אינו מותר לדורס, באופן שיכול לבוא לשפשוף, ולא הותר אלא להעמיד רגלו עליו, בלי שום תנועת שפשוף.²⁶

(ח) במקום שהקרקע מרוצף, ואין בו ענין של משוה גומות, עדיין אסור אטו מקום שאינו מרוצף.²⁷

(ט) במקום שכל הבתים מרוצפים, יש מקום להקל בשפשוף, אבל אין היתר זו מוסכם לכל.²⁸

²⁵ הכי איתא במג"א סי' שט"ז ס"ק כ"ד, מותר להעמיד רגליו עליו, ובלבד שלא ישפשוף, וכתב המג"א בס"ק שאחרי זה שהמהר"ל מדבר באופן שאין בו משום מיאוס.

²⁶ כנ"ל במג"א שם ס"ק כ"ד, ע"פ דבריו בס"ק כ"ה, שכתב שם וז"ל: נ"ל דהאידינא דליכא דקפיד ברוק משום מאיסותא יזהר שלא ישפשוף, כשדורס עליו, ואפשר שזהו כוונת מהר"ל [שאומר שרק יעמוד רגליו עליו] אבל ליחה היוצאה מן הפה או מן החוטם ודאי איכא משום מאיסותא, ובב"ה אפי' ברוק שרי עסי' צ' ס"ג. עכ"ל. ולכאורה בזמנינו חזר הדבר לקדמותו ואנשים כערכי קפדינן כשרואים רוק.

²⁷ משנ"ב סי' שט"ז ס"ק מ"ט דלפי הרמ"א בסי' של"ז, דאוסר כיבוד הבית אף כשהוא מרוצף, דגזרינן אטו שאינו מרוצף גם כאן אסור. - הגם דהביאור הלכה שם מפלפל דאולי סיבת האיסור של הרמ"א הוא משום בין הרובדים, או משום מוקצה, ואינו משום גזירה דאינו מרוצף, וממילא בנידן דידן, כשרקע על קרקע מרוצף, לא הוי לן למיגזר, אבל למעשה המשנ"ב בסי' שט"ז הנ"ל נקט לעיקר לאיסור, וכמש"כ דה"ה הכא דאסור.

²⁸ המשנ"ב בסי' שט"ז לגבי הלכתא דא של שפשוף הרוק אינו מביא היתר זה, אבל בבה"ל בסי' של"ז מביאו, ופוסק דאם כל הבתים מרוצפים אין על"ז הגזירה של

י) הגיע הרוק על ספסל מותר לשפשף ואין בו האיסור דאשווי גומות, וגם לא גזרינן ספסל אטו רצפה.²⁹

יא) גם האיסור דממרח לא שייך בכהאי גוונא, דאינו רוצה להשים מירות, אלא להיפך, רצונו שיהא נבלע.³⁰

יב) לא חששו ברוקק על עפר משום נתינת מים לעפר, שאסור מטעם לישה.³¹

מרוצף אטו שאינו מרוצף, ומותר לכבד הבית, ואין גוזרין משום אשווי גומות. ובספר אז נדברו חלק ו' מתמיה על המשנ"ב, למה המשנ"ב לא מביא דין זה כאן לגבי דינא דשפשוף הרוק.

וגראה דיש לתרץ דעת המשנ"ב, דאפשר לומר דדוקא לגבי כיבוד הבית דאין שייך אלא בבית [דהרי אין אדם מכבד את הרחוב כ"כ דליגור שמא ישוה גומות] א"כ מובן דאם אין שם בתים ששייך בהם אשווייה גומות א"כ ליכא סיבה לאסור, משא"כ לגבי כסויי רוק דזה הרי שייך בין בבית ובין בשדה ורחוב, א"כ אף דכל הבתים מרוצפים ובבית לא שייך אשווייה גומות אבל מחוץ לבית גם שייך ענין השפשוף, וא"כ שפיר שייך למיגור אטו שישפשף במקום שאינו מרוצף וישוה גומות. ולכך לא מותר אלא למד"א שלא גזרינן במקום מרוצף אטו שאינו מרוצף.

²⁹ משנ"ב סי' שט"ז ס"ק מ"ט

³⁰ שם

³¹ אסור בשבת לעשות מפירותים, חיבור כעיסה ונקרא מלאכת לש. - ובמלאכת לישה איפליגו רבי ורבי יוסי ב"ר יהודה, דלרבי חייב על נתינת המים ולרבי יוסי ב"ר יהודה חייב רק על הגיבול, אבל גם לר' יוסי אסור מדרבנן נתינת המים, זולת במקום צורך (כגון להאכיל לבהמתו מורסן כמבואר בגמ'). - ולדינא נקטינן כמו רבי יוסי ב"ר יהודה ואינו חייב עד שיגבל, אבל לחומרא נקטינן גם כרבי שלא יתן מים אפי' בלי גיבול.

וא"כ צ"ע איך מותר לרוק בשבת על עפר הרי מוריד מים על עפר ולדעת רבי קמחייב משום לש, וצ"ל כמש"כ המשנ"ב בסי' שכ"א ס"ק נ"ז "דכלי שרוקק בו או רוחץ בו פיו בשבת ותחתיו יש חול הדק או גס יש לעיין אם אסור או מותר דאולי הוי פסיק רישא דלא ניחא ליה ומצאתי בספר בית מאיר דמתיר מטעם זה במקום הצורך...". וכתב השעה"צ דהיינו מטעם פס"ר דלא ניחא ליה בדרבנן, והיינו שנקט

יג) רקק, ורוצה לכסות הרוק עם צרור או עלה, שהם מוקצים, אין לו לטלטלו בידו, אלא ידחוף ברגלו הצרור או העלה עליו.³²

כדעת רוב הראשונים שאין איסור לישה מה"ת עד שיגבל ומדרבנן הוא דאסור, ואת זה מותר מטעם פס"ר דלא ניחא ליה בדרבנן, [אבל עדיין צ"ע דהרי מחמירנן כמו דעת רבי דנתינת המים הוא אסור מה"ת, וא"כ אינו פס"ר בדרבנן אלא פס"ר בדאורייתא, וצ"ל (או דכיון דפס"ר דלא ניחא ליה אינו אלא מדרבנן לא מחמירנן הכי כשיטת רבי א"נ אפ"ל) דמקילנן במקום הדחק דלא כרבי כמבואר בסי' שכ"א בשעה"צ ס"ק פ"ד וזה נקרא כשעת הדחק. (ובפרט בהולך בדרך שאסור לשאת הרוק בפיו ממתי שנוקק, כמ"ש במתני' עירובין צח:

ואולי [ולכאור' זה הנכון] דכיון דרוק הוא מעט ממש, על כן לא שייך ביה לישה, ובפרט עם היסוד דלא נאסר בלישה חצי שיעור, דלא חזי לאיצטרופי, וכמו שמבואר בגמ'.

אבל קושייתנו בכל הנ"ל יוצדק למה לא הביאו הראשונים נידון לישה כשעוסקין בענין שפיכת מים על קרקע כגון בסי' של"ז לגבי הדחת קרקע, ובסי' של"ו דמותר להטיל מים ע"ג עשבים ולא חששו ללישה, וביותר קשה דהמג"א בסי' שכ"א ס"ק י"ט קאמר דאסור להשתין מים על עפר משום גיבול, ומציין לסי' שכ"ד דשם מבואר דדוקא כשאין ברירה הותר להשתין על שלג, וא"כ אי איכא ברירה בידו הו"ל להחמיר, וצ"ע שלא עורר על"ז כלום.]

³² אסור מדרבנן לזוז מוקצה וכל דבר שאינו ראוי לכלום כגון עפר וצרורות. ולכאור' לפי"ז היה צריך להיות אסור לכסות הרוק אם עפר או צרור או עלה. - אבל התירו חז"ל לטלטל באופן משונה ואינו בכלל טלטול כמו שאמרו בדף קכו. לגבי מוקצה דעושה לו שביל בכניסתו וביציאתו. ופי' רש"י - מפנה ברגלו לכאן ולכאן דרך הליכתו דלא הוי טלטול. וכן נפסק בשו"ע סי' שי"א ס"ח וטלטול בגופו אפי' לצורך דבר האסור מותר, - וא"כ אפשר לטלטל העלה או האבן בגופו כגון ברגלו וכדומה.

והנה החזו"א בסי' מ"ז ס"ק י"ג קאמר דלא הותר טלטול באופן כזה אלא כשהוא דרך הילוכו דאין ההיתר מטעם שינוי אלא דהוא דרך הליכה ומדייק לשון הגמ' דקאמר בכניסתו וביציאתו דהיינו דוקא באופן זה, וכן נמי מדויק לשון רש"י שם דקאמר דרך הליכתו, [וכן מה שמביאים המפרשים ראייה מקש שעל גבי המטה דקאמר מתני' דמנערו בגופו, דמזה לכאור' ראייה דמותר לטלטל מוקצה בגופו, ועל"ז

יד) אבל לא התירו לו לטלטל הצרור לכסותו, כמו שהתירו לטלטל דבר מאוס כגון גרף של ריעי, דגם שם לא הותר אלא לטלטל המוקצה המאוס, אבל לא מוקצה אחרת כדי לכסותו.³³

קאמר החזו"א דגם בזה ההתירה הוא בגלל שטלטול הוא דרך שכיבה, אבל סתם לטלטל מוקצה בגופו אינו מותר.

ונראה להביא ראיה שמותר מטעם שינוי ומותר אפי' בלי שיהיה דרך הליכה או דרך שכיבה, - והוא מדברי הרמ"א סי' ש"ח סוף סי' ג' וז"ל: וכן מותר לטלטל דבר מוקצה ע"י נפיחה דלא הוי טלטול אלא כלאחר יד ולא מיקרי טלטול (תשובת מהרי"ל). והיינו שהתיר נפיחה [דהו"ל לאסור מטעם כוחו כגופו] הוא מטעם שהוא טלטול בשינוי, חזינן דכל דמשני ומטלטל בגופו מותר אף שאין ההיתר דרך הליכה וכדומה.

ויש לתת טעם לדבר למה דוקא במוקצה מותר באופן של שינוי ולא בכל שאר איסורים של שבת כגון דאסור לכתוב כתיבה שאין מתקיימת [שאינו אלא דרבנן] בשינוי, והכא התירו איסור דרבנן בשינוי, - וי"ל דבשאר איסורים של שבת האיסור הוא היצירה, והתוצאה, דהיינו למשל בכתיבה האיסור הוא ליצר אותיות, ואפי' יעשה אותו בשינוי, אבל אין שינוי בתוצאה דהיינו בהיצירה שיצר, וכן אם זרע בשינוי כגון שזרע ברגלו, אבל עדיין אין שינוי בהזריעה, - משא"כ בטלטול מוקצה מעולם אין האיסור על התוצאה או על היצירה שיצר דהא אין כאן יצירה חדשה אלא החפץ הוא אותו דבר, אלא הפעולה הוא דאסור ולכך מועיל אם עושה שינוי בהפעולה.

[ולעניינינו יהא מותר לכסות הרוק ע"י דברים שמונחים על קרקע כגון אבן או עלה בטלטול ברגלו אף שאינו דרך הליכתו, כמשנ"ת לעיל דעת הרמ"א בשם המהרי"ל]

³³ התירו חז"ל (במס' שבת קכא:) לטלטל מוקצה (אפי' מוקצה מחמת גופו), שמאוס עליו כגרף של ריעי, וככה איפסיק בשו"ע סי' ש"ח סי' ל"ד כל דבר מטונף כגון רעי וקיא וכו' מותר להוציאם לאשפה שבחצר. - וא"כ היה מקום לומר דלצורך זה מותר גם לטלטל עפר כדי לכסותו, - אבל מבואר להדיא שאסור לטלטל דבר אחר כדי שלא ימאס בו, דבגמ' (שבת נ') איתא: מכניס אדם מלא קופתו עפר

מער"ש ועושה בו כל צרכו בשבת, (דהיינו שאפשר להכין העפר ותו ליכא עליו תורת מוקצה) ופי' שם רש"י דבעי העפר כדי לכסות צואה או רוק, וככה איפסיק בשו"ע סי' ש"ח סל"ח מכניס אדם מבע"י מלא קופתו עפר ומייחד לו קרן זוית ועושה בו כל צרכיו כגון ליטול ממנו לכסות צואה או רוק וכיוצא בזה, נמצא דרך אם הכין העפר מותר לטלטלו לכסות הצואה או הרוק אף שהוא כגרף של רעי שמותר לטלטל הגרף עצמו.

- ודבר זה טעמא בעי דאם התירו מפני כבוד הבריות טלטול המוקצה גופא א"כ הו"ל להתיר אפי' באופן שמטלטל דבר אחר לכסותו. ובספרי ולנפתלי אמר הסברנו שההיתר לטלטל הגרף של רעי, אינו רק מפני כבוד הבריות דאי משום הא לבד, באפשר לו ללכת למקום אחר לא היה מותר, אלא טעם ההיתר הוא בצירוף עם יסוד דלא החמירו באיסור דרבנן יותר ממה שאסר התורה כשהתורה אסר דהיינו דהתורה לא אסר [כמובן איסורי תורה] באופן שהוא מלאכה שאין צריך לגופה, על כן גם חז"ל כשאסרו איסור מוקצה לא אסר באופן שהוא מלאכה שאין צריך לגופה, ולהוציא גרף של רעי הוא ציור של מלאכה שאין צריך לגופה דהרי מרצונו לא בא לו ואינו אלא לסלקו מעליו (כלשון רש"י בהגדרת מלאכה שאין צריך לגופה), וא"כ שפיר מובן דדוקא באופן שהוא מטלטל המוקצה התירו דאז הוא בגדר מלאכה שא"צ לגופה, דאינו אלא לסלקו מעליו, אבל לטלטל דבר מוקצה כדי לכסותו אסור דאז הוה צריך לגופה דבעי לכסות הרוק אתו. ועי' בספרי הנ"ל דכמה קושיות מיושב בזה, בס"ד.